

Голові спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03
у Державному закладі «Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка»

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора

Петренко Оксани Борисівни

на дисертаційне дослідження **Кін Олени Миколаївни**

**«СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ**

**СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ГРОМАДСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ»,**

представлене на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.07 – теорія та методика виховання

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

У сучасних умовах поглиблення глобалізації світової економіки й уніфікації соціального життя значно зростає роль національного чинника в житті українського суспільства, що пов'язано з прагненням народу зберегти рідну мову і традиційну культуру, боязню втратити свою етнічну унікальність та ідентичність. Відтак, актуалізується проблема національної самосвідомості особистості як складного духовного феномену, в якому відбивається сукупність уявлень національної спільноти про власне походження, історію становлення, культурні досягнення та перспективи подальшого розвитку.

В умовах гібридної війни проти України значно зростає значущість національної самосвідомості для кожної особистості, що дає їй змогу визначити стійкі соціальні орієнтації в сучасному плинному світі. Адже нація, на відміну від більшості інших людських об'єднань, є сталою групою людей, що об'єднує в собі представників різних поколінь та характеризується загальною мовою, спільними культурними досягненнями та духовними цінностями, які відпрацьовувалися протягом багатьох століть. Тому усвідомлення індивідом своєї належності до певної нації дає йому змогу відчувати себе органічною частиною цієї спільноти, а як наслідок – почувати психологічну захищеність, проявляти гордість за своє українське походження.

У контексті зазначеного особливої актуальності набуває проблема формування національної самосвідомості здобувачів вищої освіти, які в майбутньому займатимуть ключові позиції в різних сферах життєдіяльності, і як наслідок – значною мірою визначатимуть подальші перспективи розвитку українського народу та всієї держави. Наведені міркування підтверджують затребуваність і нагальність проведеного дисертанткою дослідження.

Доцільність вибору теми дослідження підтверджується й тим, що роботу виконано у відповідності до тематичного плану наукової діяльності Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди в межах науково-дослідницької теми: «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах» (РК № 1-200199U004104).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації, пов'язані з тим, що відповідно до специфіки авторського бачення й логіки розкриття обраної проблеми та окресленої структури дослідження здобувачкою цілісно досліджено й розв'язано на методологічному рівні проблему формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності.

Окремо хочемо закцентувати увагу на тому, що проведений теоретичний аналіз різних підходів науковців щодо визначення ключових понять дослідження («самосвідомість», «свідомість», «національний», «нація», «етнос» тощо) дав змогу О. М. Кін запропонувати авторське тлумачення поняття «національна самосвідомість» як процесу і результату осмислення її представниками своєї приналежності до певної нації, усвідомлення власної національної ідентичності в системі національних зв'язків та міжнаціональних відносин, прояв стійкої дієвої позиції по відношенню до своєї нації, а також готовність прикладати активні зусилля задля її подальшого успішного розвитку. Водночас, під громадською діяльністю в дисертації розуміється добровільна, безоплатна й безкорислива активність людей, спрямована на вирішення актуальних соціальних проблем та забезпечення благоустрою навколишнього середовища.

О. М. Кін представлено авторську концепцію формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності, в основу якої покладено такі ідеї: 1) актуальною потребою сьогодення є забезпечення цілеспрямованого формування в студентській молоді національної самосвідомості; 2) ефективним засобом її формування у студентів є педагогічно доцільно організована громадська діяльність.

3. Нові факти, одержані здобувачем. Дисертаційна робота О. М. Кін є комплексним теоретико-методологічним дослідженням, у якому завдяки аналізу і систематизації фактичного матеріалу із значної кількості джерел чітко сформульовано концепцію дослідження, що складається з трьох взаємопов'язаних концептів (методологічного, теоретичного та практичного). Досягнення мети та розв'язання поставлених завдань уможливило використання комплексу теоретичних, емпіричних методів та методів математичної статистики. Здобувачкою розкрито сенс і педагогічний потенціал громадської діяльності, проаналізовано її види та напрями реалізації;

розроблено й теоретично обґрунтовано педагогічну систему формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності, яка об'єднує цільовий, концептуально-методологічний, змістовно-діяльнісний та діагностично-результативний блоки; виявлено педагогічні умови, що забезпечують формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності; визначено критерійно-діагностичну базу й рівні сформованості національної самосвідомості особистості студентського віку; висвітлено генезу ідеї формування національної самосвідомості особистості; забезпечено подальший розвиток методів, форм, засобів громадської діяльності як засобу формування національної самосвідомості студентів.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Ознайомлення з текстом дисертації О. М. Кін засвідчує використання дисертанткою достатнього масиву наукових джерел, що підкреслює міждисциплінарний характер роботи (977 найменувань). Авторка виявляє ґрунтовну обізнаність не лише в галузі педагогіки, а й філософії освіти, психології, історії, суспільствознавства й т. п.

Зауважимо, що дисертаційна робота характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій; її авторка продемонструвала культуру наукового мислення, уміння порушувати і розв'язувати наукові проблеми, аргументовано й переконливо викладати матеріал. У мовностилістичному оформленні дисертації враховано особливості наукового стилю мовлення.

Заслужують на увагу також висновки дисертантки щодо широких виховних можливостей громадської діяльності у формуванні в особистості цілого комплексу особистісних якостей та рис, соціально прийнятих моделей поведінки, світогляду, активної життєвої позиції, які тісно пов'язані з феноменом національної самосвідомості.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження О. М. Кін достатньо обґрунтовані й достовірні й цілком відповідають спеціальності, за якою виконано роботу.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота О. М. Кін містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати в сукупності розв'язують актуальне наукове завдання, яке передбачало наукове обґрунтування теоретичних і методичних засад системи формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності та експериментальній перевірці цієї системи.

Основні положення і результати дослідження *упроваджено* в практику

роботи восьми закладів вищої освіти, що підтверджено відповідними довідками. Саме останнє актуалізує практичну значущість дисертаційного дослідження Олени Миколаївни Кін.

Рівень апробації результатів дослідження підтверджується також участю дисертантки в науково-практичних конференціях міжнародного й всеукраїнського рівня.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Значення одержаних результатів полягає в тому, що результати та висновки дисертації можуть бути використані кураторами академічних груп при плануванні та організації виховної роботи, викладачами на заняттях з педагогічних дисциплін, вибіркових навчальних дисциплін, при укладанні підручників і навчально-методичних посібників, пов'язаних із порушеною проблемою, а також здобувачами вищої освіти під час написання кваліфікаційних робіт, розроблення дослідницьких проєктів, проходження практики.

Значно посилює практичну цінність результатів дослідження здійснений О. М. Кін детальний аналіз методів виховання та форм організації громадської діяльності студентської молоді, які можна ефективно використовувати в процесі формування національної самосвідомості.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Структура роботи відзначається логічною продуманістю, збалансованістю складових частин і підпорядкована реалізації основних завдань дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, висновків до роботи, списку використаних джерел, додатків. Дослідження системно організоване: чітко окреслено його об'єкт, предмет і мету, сформульовано завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно випливають зі змісту основного тексту дисертації.

У першому розділі **«Формування національної самосвідомості студентської молоді як предмет науково-педагогічних розвідок»** на основі ґрунтовного вивчення наукової літератури висвітлено генезу ідеї формування національної самосвідомості, розкрито сутність, структуру та зміст національної самосвідомості студентської молоді.

Зокрема, позитивної оцінки заслугове визначення чинників, під впливом яких відбувалося становлення й розвиток національної самосвідомості українців (активні суспільно-політичні процеси в країні; поширення прогресивних ідей передової наукової громадськості; поступове формування культурно-національних традицій, звичаїв, відповідного соціально-територіального середовища).

Викликає схвалення представлена у роботі чітко визначена структура національної самосвідомості студентської молоді, яка включає такі компоненти: мотиваційно-цільовий (комплекс мотивів, інтересів, потреб, що спонукають особистість до розвитку власної національної самосвідомості); емоційний (комплекс почуттів, емоцій, що фіксують суб'єктивне ставлення особистості до своєї нації); аксіологічний (ціннісне ставлення до національної самосвідомості й загалом до всіх складових національного буття); інтелектуально-когнітивний (сформованість комплексу знань, уявлень, оцінок та самооцінок своєї діяльності й поведінки як представника певної нації); дієво-операційний (прояв умінь, навичок практичної діяльності в контексті реалізації стратегічних інтересів нації та держави); особистісний (сформованість моральних і вольових якостей, що відображають національні риси характеру й забезпечують прояв національної самосвідомості та уможливають її постійне вдосконалення).

У *другому розділі* **«Формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності як педагогічна проблема»** розкрито сенс та педагогічний потенціал громадської діяльності, визначено особливості, основні види, напрями та форми її організації як засобу формування національної самосвідомості студентів.

У розділі, на нашу думку, цілком слушно відзначено, що в процесі здійснення громадської діяльності необхідно враховувати біолого-фізіологічні, психологічні та соціальні особливості представників студентства.

Вагомим науковим доробком дисертантки вважаємо виявлення та характеризування основних напрямів організації громадської діяльності, що забезпечують ефективне формування національної самосвідомості студентів, як-то: діяльність в органах студентського самоврядування, просвітницька робота з представниками різних верств населення (учнями, студентами, вихованцями дитячих будинків, особами, які перебувають на лікуванні), виховна, волонтерська, дозвіллева, благодійна, правозахисна, еколого-валеологічна, соціально-політична діяльність.

У *третьому розділі* **«Методологія дослідження проблеми формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності»** схарактеризовано науково-методологічну базу дослідження.

Зокрема, у розділі не лише визначено сутність понять «методологія», «підхід», а й детально проаналізовано низку підходів, комплексне використання яких дало змогу вивчити досліджуваний феномен цілісно й об'єктивно, сформулювати науково обґрунтовану стратегію дослідження та умови її реалізації.

У *четвертому розділі* **«Система формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності»** визначено загальні основи проектування системи формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності,

обґрунтовано та схарактеризовано структурні блоки цієї системи та зміст її науково-методичного забезпечення.

Вагомим науковим доробком дисертантки є презентована в розділі авторська система формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності. Ця система включає такі структурні блоки: цільовий, концептуально-методологічний, змістовно-діяльнісний та діагностично-результативний. Представлена в авторефераті та дисертації схема реалізації зазначеної системи дає можливість наочно представити її складники та взаємозв'язки між ними.

На схвалення заслуговує *п'ятий розділ* роботи – **«Експериментальна перевірка ефективності системи формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності»**, у якому представлено результати реалізації системи формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності. Аналіз та узагальнення даних контрольного етапу експерименту засвідчили позитивну динаміку рівня сформованості національної самосвідомості студентів за всіма критеріями і показниками та довели ефективність запропонованої авторської педагогічної системи.

На основі проведеного аналізу, а також теоретичних знань у сфері теорії та методики виховання Оленою Миколаївною Кін запропоновано *висновки*, обґрунтованість яких підтверджується усім змістом дослідження.

Отже, дисертаційна робота О. М. Кін за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дисертаційним дослідженням.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. У першому розділі дисертації здобувачкою презентований змістовно насичений матеріал, присвячений розкриттю генези ідеї формування національної самосвідомості особистості, причому авторка проаналізувала численні праці з цього питання провідних вітчизняних і зарубіжних мислителів та громадських діячів різних часів. Проте, вважаємо, варто було уточнити, як цей матеріал використовувався в процесі подальшого дослідження.

2. У підрозділі 2.1 Олена Миколаївна здійснила докладний аналіз поглядів науковців щодо виявлення можливостей використання громадської діяльності як чинника виховання особистості. Однак дисертантка не уникла деякої описовості: цей матеріал не завжди супроводжується авторською оцінкою й інтерпретуванням в контексті обраної проблеми дослідження.

3. У дисертаційному дослідженні авторкою досить ґрунтовно схарактеризовано сукупність підходів, які склали методологічну основу дослідження, як-то: системний, синергетичний, культурологічний, особистісно-

орієнтований, діяльнісний, акмеологічний, аксіологічний, партисипативний. Водночас, у роботі чомусь не проаналізований гендерний підхід, хоча формування національної самосвідомості студентської молоді не може розглядатися без врахування гендерного контексту розвитку особистості.

4. У четвертому розділі авторкою першою педагогічною умовою, які забезпечують ефективне формування національного самосвідомості студентів, визначено створення відповідного виховного простору. Позитивно оцінюючи виокремлення цієї умови, вважаємо, що в тексті роботи занадто багато уваги приділяється розкриттю сутності виховного середовища, яке не доцільно ототожнювати з виховним простором, позаяк ці поняття супідрядні, а не тотожні: виховне середовище утворює такий виховний простір, у якому цілеспрямовано здійснюється педагогічно організований розвиток особистості.

5. У дисертації, на нашу думку, слід було більш чітко визначити, як використовувався в її змісті матеріал авторських статей, опублікованих у провідних фахових виданнях.

6. Вважаю, що дослідження лише б виграло, якби в додатках було широко представлено авторські практичні доробки, методичні матеріали з проблеми дослідження, тим більше, що текст дисертації та відповідних публікацій здобувачки свідчить не лише про їх наявність, а й про практичне застосування в широкій педагогічній практиці.

Утім, висловлені зауваження та побажання не виклик авторці дослідження, вони аж ніяк не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи і є, імовірно, приводом для наукової дискусії та науково-методологічної рефлексії.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основні положення дисертації О. М. Кін достатньо повно висвітлено в 54 публікаціях, з-поміж яких 2 одноосібні монографії, 3 статті в колективних монографіях (2 з яких англійською мовою опубліковані в країнах ЄС); 25 статей у наукових фахових виданнях України; 4 – в наукових періодичних виданнях інших держав; 13 апробаційного характеру, 8 навчально-методичних посібників.

На основі аналізу змісту цих публікацій можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

10. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації. Дисертація та автореферат оформлені згідно з чинними вимогами. Наукові положення,

висновки та рекомендації, наведені в авторефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації.

11. Висновок.

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження **О. М. Кін «Система формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності»** є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне і прикладне значення, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та № 567 від 27 липня 2016 р.) та іншим інструктивним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо докторських дисертацій, а її авторка – Олена Миколаївна Кін – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія та методика виховання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор, завідувачка кафедри
теорії і методики виховання Рівненського
державного гуманітарного університету

О. Б. Петренко

